

УДК 343.21

ПРИСКОРЕНІ ТА СПРОЩЕНІ ПРОВАДЖЕННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ: ВИЗНАЧЕННЯ ТА ДОЦІЛЬНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ
ACCELERATED AND SIMPLIFIED PRODUCTION IN CRIMINAL PROCEEDINGS OF UKRAINE: DEFINITION AND FEASIBILITY OF APPLICATION

Сливич І.І.,
*кандидат юридичних наук, доцент
кафедри кримінально-правових дисциплін
та міжнародного кримінального права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

У статті розглянуті особливості прискорених та спрощених проваджень у кримінальному судочинстві України. На підставі аналізу їх характерних ознак зроблений висновок, що існування цих проваджень є наслідком диференціації процесуальної форми. Зазначено, що ці провадження не співпадають за метою та за своїми процесуальними особливостями, подані авторські визначення даних проваджень.

Ключові слова: процесуальна форма, диференціація, прискорені провадження, спрощені провадження, цelerантне провадження, застосування.

В статье рассмотрены особенности ускоренных и упрощенных производств в уголовном судопроизводстве Украины. На основании анализа их характерных признаков сделан вывод, что существование этих производств является следствием дифференциации процессуальной формы. Указано, что эти производства не совпадают ни с целью, ни за своими процессуальными особенностями, представлены авторские определения данных производств.

Ключевые слова: процессуальная форма, дифференциация, ускоренные производства, упрощенные производства, цelerантное производство, применение.

This article discusses the features of accelerated and simplified proceedings in criminal proceedings of Ukraine. Based on the analysis of their characteristic features to the conclusion that the existence of these industries is a consequence of the differentiation of procedural form. Specifies that these criminal proceedings does not coincide with the order and for its procedural features, presents the author's definition of these industries.

Key words: procedural form, differentiation, accelerated proceedings, simplified, proceedings, celerantes proceedings, applications.

Одним із сучасних світових напрямків розвитку кримінального процесуального законодавства є підвищення ефективності судової діяльності у кримінальному судочинстві. Україна визначилися зі своїми шляхами вдосконалення КПК у цьому напрямку, створивши процесуальні форми, які сприяють підвищенню ефективності кримінальних проваджень на засадах його спрощення та прискорення. Водночас у цій сфері існують проблемні моменти, зокрема мова йде про необхідність подальшого дослідження прискорених та спрощених проваджень у кримінально-

му судочинстві України з метою визначення їх юридичної сутності та доцільності застосування.

Аналіз попередніх публікацій. До проблем, які стосуються існування прискореного та спрощеного провадження у кримінальному судочинстві України зверталися В. Зеленецький, Л. Лобойко, Г. Матвієвська, В.М. Трофименко, С.Б.Фомін, А.В. Форостяний та ін.

С.Б. Фомін зазначає, що Конституцією України визначено: людина, її життя, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою

соціальною цінністю. В сучасних умовах подальшої розбудови правової держави пріоритетним напрямком діяльності судових органів є захист прав і законних інтересів людини і громадянина, у зв'язку з чим постає необхідність подальшого вдосконалення системи кримінального судочинства. Окремим питанням у вирішенні вказаної проблеми є проблема строків у кримінальному провадженні, найскорішого прийняття судового рішення, в чому зацікавлені всі сторони кримінального провадження. Вчені наголошують, що швидкість кримінального судочинства повинна розглядатися не лише як завдання кримінального провадження, але й як його принцип [10, с. 3].

Науковці одноставні в тому, що кримінальне процесуальне законодавство має бути орієнтоване на прискорені і спрощені процедури кримінального судочинства, скорочення судового слідства у разі, якщо обвинувачений вчинив кримінальний проступок [6].

Вчені наголошують на тому, що наявність у кримінальному судочинстві целерантних проваджень сприяє підвищенню ефективності правосуддя, яке є комплексною категорією і залежить від таких факторів, як якість законодавчої діяльності, її відповідність потребам часу, а також від прискорення та спрощення кримінального судочинства [4].

У той же час, на думку автора статті, нині потребує розмежування дві форми кримінального провадження – спрощене та прискорене провадження, оскільки вони не співпадають ані за метою, ані за своїми процесуальними особливостями.

Таким чином, метою статті є визначення особливостей прискорених та спрощених проваджень у кримінальному судочинстві України.

Виклад основного матеріалу. У більшості сучасних держав форма кримінального процесу пройшла різні стадії свого розвитку і часто являє собою поліваріантні конструкції. Як правило, полеміка з приводу можливості диференціації кримінального процесу базується на різних варіантах розуміння значення і змісту такої базової категорії, якою є кримінально процесуальна форма. М.В. Трофименко з цього приводу зазначає, що «у період реформування кримінального процесуального законодавства, прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України, особливої актуальності набувають питання, які пов'язані з визначенням процесуальної форми кримінального судочинства, його системи... Сучасні уявлення щодо системності соціально-правових явищ дозволяють підійти до наукового аналізу цих питань з урахуванням функціональної спрямованості кримінального процесу в цілому та його окремих складових, які перебувають у тісному зв'язку один з одним...» [9, с. 242].

Слід зазначити, що нормативні приписи, які визначають особливості тієї або іншої процесуальної форми, закріплені в законі, не тільки визначають послідовність та черговість вчинення певних дій, а й окреслюють коло умов, необхідних для їх здійснення. Ці умови повинні виявити нормативні основи процесуальних дій, послідовність провадження цих дій, обмеження і заборони на їх застосування. Крім

того, закон визначає коло процесуальних дій та стадій кримінального провадження, відповідно до його формальної приналежності, яка є наслідком диференціації кримінальної процесуальної форми.

Сама ж диференціація кримінальної процесуальної форми передбачає можливість поділу її на частини та виділення в її структурі різних різновидів процесуальної форми, зокрема прискорених і спрощених проваджень.

Слід вказати, що одна з найбільш важливих проблем кримінального процесу пов'язана з ефективністю кримінальної процесуальної форми. Практичне значення цієї проблеми вкрай зросло у наш час. Пов'язано це з тим, що в останні роки суттєво збільшилося навантаження на суди, яке відбувається у зв'язку з підвищенням їх ролі, як органів захисту порушених прав, так і у зв'язку із зростанням числа скоєних злочинів.

З іншого боку, питання ефективності виникає, коли мова йде про вирішення проблеми, яка стосується неможливості притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які переховуються за кордоном або на території окупованого Криму, в зоні АТО, яка тимчасово не підконтрольна українській владі. Звичайні, стандартні процесуальні форми не можуть забезпечити швидкого вирішення завдань кримінального судочинства. Відповідно виникає проблема забезпечення оптимального строку кримінального провадження, чому сприяє застосування прискорених форм кримінального судочинства.

У кримінально-процесуальній науковій літературі стосовно спрощених і прискорених процедур судочинства застосовуються два терміни: целерантне судочинство і сумарне судочинство, і треба визнати, що зміст зазначених термінів має відмінності.

Термін *celerantes* – латинського походження. Він перекладається як швидкий, стрімкий. Вислів «сумарне провадження» також бере початок від латинського слова: *summagium* – стислий виклад.

Дані терміни є взаємопов'язаними і, певною мірою, є взаємозамінними. Швидким і стрімким кримінальний процес може бути внаслідок стислого строку кримінального провадження. У свою чергу, стислий строк провадження тягне за собою, як правило, стрімкість і швидкість. З іншого боку «прискорений» – не одне й те ж, що «спрощений», оскільки прискорена процедура передбачає швидке вирішення будь-якого питання без шкоди для повноти процедури, тобто без суттєвої зміни кримінальної форми. Спрощена форма дозволяє зробити менш складною саму процедуру за рахунок відмови від деяких її складових частин [1].

Внаслідок того, що не для всіх видів спрощеного судочинства характерне вирішення справ саме на основі стислого строку провадження, доцільним вважається застосування терміну «целерантне провадження», а сумарний процес розглядати як його різновид [5].

До завдань целерантного провадження належать: – процесуальна економія (скорочення часу, сил і засобів, що використовуються для вирішення части-

ни кримінальних справ і вивільнення їх для провадження у найбільш складних справах);

– наближення моменту покарання винуватого до часу вчинення злочину з метою посилення попереджувального впливу процедури судочинства та кримінального покарання;

– примирення сторін.

Науковці пропонують наступну класифікацію целерантних проваджень: целерантні процедури на основі принципу доцільності кримінального переслідування, а також сумарне провадження і угоди [5].

Однак наведена точка зору не є єдиною стосовно того, що саме розуміти під целерантним провадженням. Існує думка, що при визначенні целерантної процедури доцільно відштовхуватися від поняття «угода» як від загального, родового по відношенню до целерантної процесуальної форми. Ця наукова позиція обґрунтовується тим, що у разі, якщо обвинувачений визнає себе винуватим у вчиненні злочину в обмін на зниження тяжкості обвинувачення, то відбувається целерантна угода, яка спрямована на спрощення процедури судочинства за умови визнання винувачення [2, с. 231].

Таким чином, існують відмінності у розумінні целерантної процедури у кримінальному судочинстві. Якщо одні вчені пропонують використовувати як більш широке поняття целерантний порядок, то інші говорять про нього як про різновид угоди у кримінальному судочинстві.

На нашу думку, «широкий» підхід слід вважати більш продуктивним, оскільки він дає можливість розглядати явище целерантності у широкому контексті, включати до складу целерантного судочинства як спрощені, так і прискорені форми кримінального провадження.

У той же час здається, що спрощена і прискорена судова процедура – різні явища, які слід відрізнити одне від одного, не змішуючи їх між собою.

Прискорена форма кримінального провадження, на нашу думку, спрямована на досягнення спільних цілей кримінального судочинства. Це форма, що має скорочені (у порівнянні зі звичайною процедурою) строки для їх досягнення завдяки тому, що окремі її стадії модифікуються у зв'язку зі специфікою провадження.

На нашу думку, як приклад прискореної процедури можна привести спеціальне провадження у кримінальному судочинстві України, коли зміст та форма кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (*in absentia*) повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, зазначеним у частині першій цієї статті, з урахуванням особливостей, встановлених законом (ч. 2 ст. 7 КПК).

Слід вказати, що, як зазначає О. Шило, об'єктивна потреба у забезпеченні судового захисту прав, свобод і законних інтересів суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності на всіх її етапах викликала необхідність пошуку законодавцем нових форм реалізації судової влади у кримінальному судочинстві [12].

Об'єктивні потреби сьогодення, а саме реалізація завдань кримінального судочинства по відношенню до осіб, що переховуються за кордоном, в окупованому українському Криму, на територіях Донбасу, що тимчасово не підконтрольні українській владі, викликали необхідність появи нової процесуальної форми, якою є спеціальне провадження.

Що стосується спрощеної форми, то для неї характерне вилучення окремих процедурних стадій, через що провадження відбувається у прискореному темпі, це провадження має власну сукупність специфічних цілей і завдань, що не суперечать цілям і завданням кримінального судочинства в цілому.

Зазначимо, що на думку ООН «спрощене судочинство» («summary proceedings») означає спрощений порядок, прискорює судовий розгляд з метою забезпечення більш високої ефективності системи кримінального правосуддя і зведення до мінімуму витрат. У цілому спрощене судочинство використовується в судах нижчої інстанції, зазвичай у відношенні менш серйозних кримінальних правопорушень, і являє собою прискорений порядок розгляду, в межах якого певні формальні процедури не потрібні або спрощуються [3].

Мета цього провадження спрямована на максимальне зближення моментів вчинення злочину. На практиці застосування цієї процесуальної форми зменшує чергу справ, призначених до слухання в судах, усуває невизначеність, властиву судочинству, і економить державні кошти і бюджет громадян [11].

У західних країнах спрощена процедура властива провадженню у поліцейських трибуналах у справах про проступки, покарання за які не перевищує двох місяців позбавлення волі. Так, розгляд відбувається одноособово суддею, у багатьох справах рішення виносяться заочно на основі протоколів, складених поліцією, відсутня підготовча процедура перед судовим розглядом [7].

В Україні ст. 381 КПК також визначає особливості спрощеного провадження щодо кримінальних проступків, коли суд за клопотанням прокурора або слідчого, погодженого з прокурором, має право розглянути обвинувальний акт щодо вчинення кримінального проступку без проведення судового розгляду в судовому засіданні за відсутності учасників судового провадження, якщо обвинувачений, що був представлений захисником, беззаперечно визнав свою винуватість, не оспорує встановлені досудовим розслідуванням обставини і згоден із розглядом обвинувального акта за його відсутності, а потерпілий не заперечує проти такого розгляду.

Зазначимо, що Пленум Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ окремо наголосив на тому, що судам слід дотримуватись вимог ст. 382 КПК, відповідно до якої у разі спрощеного провадження вирок ухвалюється у п'ятиденний строк із дня отримання обвинувального акта з клопотанням про його розгляд у спрощеному провадженні [8].

На нашу думку, прискорення і структура провадження на певних стадіях призводить до того, що на

реалізацію спрощеної процедури потрібно менше часу, ніж на кримінальне провадження у звичайному порядку (тим більше, якщо мова йде про провадження в ускладненій формі, наприклад, про провадження в суді присяжних), таким чином, спрощення тягне за собою і прискорення кримінального судочинства.

Практичне застосування спрощених та прискорених судових проваджень у кримінальному судочинстві України не тільки можливе, але і необхідне. Це пов'язано з необхідністю:

– у скороченні тривалості періоду знаходження справи в суді, в тому числі і за рахунок зміни порядку провадження по деяких категоріях кримінальних проваджень;

– у зменшенні матеріальних витрат, економії часу, найбільш раціонального розподілу сил і засобів;

– забезпечення швидкості судочинства з метою найкращого встановлення істини у кримінальному процесі, а також необхідність забезпечення для обвинуваченого мінімальної тривалості перебування у цьому невизначеному становищі, для потерпілого – найбільш швидкого відновлення його порушених прав, а для свідків – мінімуму незручностей, пов'язаних з необхідністю виконання відповідних обов'язків перед державою.

Наприкінці статті слід вказати на те, що спрощення та прискорення у целерантних провадженнях

не досягається ціною відмови від таких засад кримінального судочинства, як рівність сторін і право обвинуваченого на захист, при тому, що спрощені процедури надають учасникам процесу не менший, а іноді навіть більший обсяг гарантій їх прав і законних інтересів, ніж звичайний порядок кримінального провадження.

Висновки. Таким чином, спрощена і прискорена форма кримінального провадження – це різні явища, які слід відрізнити один від одного, не змішуючи їх між собою.

Прискорена форма являє собою провадження у кримінальному процесі України, яке спрямоване на досягнення загальних цілей кримінального судочинства, має скорочені (порівняно із звичайною процедурою) строки для їх досягнення і особливості, які характеризуються модифікацією окремих стадій кримінального провадження, що відрізняє ці провадження від звичайного порядку кримінального судочинства.

Спрощена форма – це процесуальна форма провадження у кримінальному процесі України, яка має власну сукупність специфічних цілей і завдань, що не суперечать цілям і завданням кримінального судочинства в цілому, характеризується вилученням окремих стадій кримінального провадження, завдяки чому провадження здійснюється у більш короткі строки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Боярская А.В. Доказывание в упрощенных судебных производствах уголовного процесса России: автореферат дис... канд. юрид. наук / А.В. Боярская. – Томск, 2012. – 29 с.
2. Волколуп О.В. Сокращенное судебное разбирательство / О.В. Волколуп // Ученые записки. – Краснодар: Изд-во Кубан. ун-та, 2003, Вып. 2. – С. 231-232.
3. Двенадцатый Конгресс Организации Объединенных Наций по предупреждению преступности и уголовному правосудию (Сальвадор, 12-19 апреля 2010 г.). Сборник документов. / Сост.: Ализаде В.А., Волеводз А.Г., Тарасенко С.М. – М.: Юрлитинформ, 2011. – 464 с.
4. Зеленецький В. Критерії оцінки ефективності діяльності органів кримінального переслідування в Україні / В. Зеленецький, Л. Лобойко, // Проблеми боротьби зі злочинністю. Вісник № 2 [57]. – 2009. – С. 185-196.
5. Калиновский К.Б. Уголовное судопроизводство как сфера использования положений конфликтологии / К.Б. Калиновский // Юридическая мысль. – 2002. – № 1. – С. 111-119.
6. Матвієвська Г.В. Заочне провадження у кримінальному судочинстві в Україні: автореферат... канд. юрид. наук / Г.В. Матвієвська. – Х.: Нац. ун-т «Юридична акад. Укр. ім. Я. Мудрого», – 2013. – 20 с.
7. Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення: Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ 17.10.2014 № 11 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0011740-14>.
8. Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення: Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ 17.10.2014 № 11 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0011740-14>.
9. Трофименко В.М. Диференціація процесуальної форми як пріоритетний напрямок реформування кримінального судочинства України / В.М. Трофименко // Питання боротьби зі злочинністю. Вісник № 3[70]. – 2012. – С. 242-250.
10. Фомін С.Б. Строки у кримінальному судочинстві: поняття, класифікація та функціональне призначення: автореферат дис... канд. юрид. наук / С.Б. Фомін. – Х., – 2003, – 20 с.
11. Форостяний А. В. Проведення спрощеного судового розгляду за новим Кримінальним процесуальним кодексом України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/9199/%D4>
12. Шило О. До питання щодо диференціації кримінально-процесуальної форми / О. Шило [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/6295/%CE>.